

TARDOS MÁRTON

Sikeres-e a privatizáció?

Magyarországi tapasztalatok (1990–1997)

A cikk egyrészt arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért kellett Magyarországon kampányszerűen privatizálni, másrészt arra, hogy melyek voltak azok a fő problémák, amelyekkel a politikai hatalmat gyakorlóknak az elmúlt közel egy évtizedben szembe kellett nézniük, végül pedig azzal, hogy melyek azok az eredmények és hiányosságok a privatizációval kapcsolatosan, amelyekről a központi szervezetek kötelesek beszámolni. A tanulmány nem kívánja pótolni a részletes és alapos elemzést, hanem csupán kérdéseket vet fel, és kísérletet tesz a válasz fővonalának kialakítására.

A kormányprogram 1994-ben a privatizáció 1998-ig való befejezését ígérte. Az eladásra felkínált állami vagyon zöme 1997 végéig, illetve az 1998-as választásokig valóban magánkézbe kerül. A következő parlamenti ciklus kormányára csak a végső simítások és az állami vagyon privatizációjának jogi értelemben vett lezárása, a szerény maradék eladása, valamint a tartós állami tulajdon kezelésének szervezeti és jogi rendezése marad. Ezen nem azt értem, hogy a záróaktus után már nem lesz szükség arra, hogy egy-egy eladásra felkínált, de megfelelő ajánlat hiánya miatt mégsem eladott vállalat vagy kisebbségi állami tulajdon eladásával a megújult államigazgatásnak nem kell majd foglalkoznia, vagy hogy nem merülhet fel a – korábban elfogadott törvények szerint – tartós állami tulajdon körének esetleges szűkítése. Ez új privatizációs feladatokat fog jelenteni. Így bizonyára néhány – és talán nem is kevés – privatizációs akcióra a rendszerváltással kapcsolatos magánosítási kampány lezárása után is sor fog kerülni. Nézetem szerint azonban ezeket az üzleti akciókat meg kell és meg lehet különböztetni az elmúlt hét-nyolc év, illetve a jelen privatizációitól.

Mit is jelent a privatizáció?

Mindenekelőtt arra kell válaszolni, hogy mit is értünk privatizáción. A második világháború befejezése után, az 1940-es évek végén alkotmányellenesen, ellenérték nélkül államosított vagyon magánkézbe adását nevezzük privatizációnak. Nem kétséges, hogy a privatizáció akkor eredményes, ha hatására viszonylag gyorsan kialakul az a közgazdasági környezet, amely a hatékony piacgazdaság alapjává válhat. Ez a követelmény a kapitalista piacgazdaságokról szóló tankönyvek tanulsága szerint azt jelenti, hogy a sikeres piacgazdaságokban a magántulajdon dominál, és a tulajdonos magatartását a tőke hozamának (a profitnak) a maximalizálására irányuló törekvés határozza meg. Világos azonban az is, hogy a legismertebb közgazdasági elmélet – az általános egyensúlyelmélet –

tőkehozadék maximalizálására vonatkozó feltevése a mai fejlett ipari országok kapitalizmusának gyakorlatában sem érvényesül egyértelműen. Nem csak azért kérdéses ennek a közgazdaság-elméletben axiomatikusnak tekintett követelménynek az érvényesítése a piacgazdaságokban, mert a tulajdonosok a gyakorlatban gyakran nem a Max Weber-i protestáns etika alapján alakítják céljaikat és tevékenységüket, hanem sokkal inkább azért, mert az utolsó évtizedek mindennapi gazdasági életében a vállalatok irányítása a tulajdonosok kezéből nagyrészt a menedzserek kezébe került, s a menedzserek feletti ellenőrző funkció sikeres megvalósítását pedig a szétaprózott tulajdonszerkezet sokszor nem teszi lehetővé. Az így kialakult ellentmondásos helyzettel, a megbízó-ügynök-konfliktussal a vállalatirányítási (*corporate governance*) kutatások százai foglalkoznak, felvetve a gyakorlat és az elmélet közötti különbségeket és az így leírt súlyos konfliktusok kezelésének útját. Egyértelmű az is, hogy a megbízó-ügynök-konfliktus kezelését a – tanulmányunk témája szempontjából bennünket érdeklő – posztkommunista transzformáció során még nehezebb jól megoldani. Hiszen itt a tőkés magántulajdon újbóli megjelenése, a tulajdonosi tradíciók hiánya még több problémát vet fel, mint amivel a gazdasági gyakorlat a fejlett kapitalista országokban találkozhat (*Bodó* [1996]).

Ennek ellenére sem kétséges, hogy a szovjet uralom alól felszabadult országokban a gazdasági felemelkedés előfeltétele az üzleti vagyon zömének magánkézbe kerülése, amit azonban csak akkor lehet a társadalom igényeinek megfelelően megvalósítani, ha a magánosításra kerülő állami tőke sorsáról a társadalom – konszenzus alapján – alakítja ki álláspontját, és ha az eredmény – az ezzel párhuzamosan kibontakozó tulajdonosi magatartás – közelít a már említett tankönyvi követelményekhez. Ennek érdekében a kapitalista piacgazdasághoz visszatérő államok privatizációs kérdéseivel foglalkozó törvényhozásának többek között arról kell döntenie, hogy mit tesz a volt tulajdonosok jogainak érvényesítése érdekében, továbbá mit tesz azokért az állampolgárokért, akiket bár az államosítás során nem ért konkrét sérelem, de az államosítás vesztesei lettek abban az értelemben, hogy az államosításokkal kialakított központi tervezőközpont alacsony hatékonysága miatt veszteségekkel kellett szembenéznük. A tapasztalatok szerint felvetődik az a kérdés is, hogy előnyben kívánják-e részesíteni a szocializmus éveitől, az 1989-ig az államosított tőke segítségével foglalkoztatott állampolgárokat, illetve ezen csoporton belül a vállalatok vezetőit. Végül döntésnek kell születni arról is, hogy a korábban államosított tőkét, illetve az esetleges osztogatások után fennmaradt, állami kézben maradt vagyont hogyan adja el az állam a vételi szándékot kinyilvánító bel- és külföldi tőke számára.

A privatizálás minden útja feltételezi, hogy a privatizációs üzemek során tisztázódik az állami tulajdonban lévő és privát kézbe kerülő vagyon értéke. Ezzel eljutottunk a privatizáció egyik legjelentősebb problémájához. A korrekt privatizáció megköveteli/megkövetelné, hogy pontos ismeretek legyenek a magánkézbe kerülő vagyon értékéről.

A tőkeérték meghatározásának tankönyvi definíciója nem más, mint „a várható nyereség jelen értéke”, ami hétköznapi nyelvre lefordítva azt jelenti, hogy a tőke indokolt ára két ismeretlen – az adott tőkével a következő években az előállított nyereség és az elkövetkezendő időben közgazdaságilag indokolt kamatláb – függvénye. Egyértelmű tehát, hogy ilyenformán a tőke valós értékéről általában is csak sejtésünk lehet. Felvethető ezzel az agnosztikusnak tűnő megjegyzéssel kapcsolatban, hogy ez nem csupán a probléma misztifikálása-e, hiszen az áruk és szolgáltatások piacán kialakuló árak közgazdaságilag indokolt nagysága sem határozható meg pontosan. A különbség azonban az, hogy az áruk és szolgáltatások piacára a tömeges kereslet és a széles körű kínálat jellemző, aminek hatására a piacokon gyakorlatilag spontán módon alakulnak ki az árak, és azok – kevés kivételtől eltekintve – elég stabilak is. A tőkepiacon a fentiekkel ellentétben az egyes tőkestruktúrák értéke még a tőzsdéken is erősen ingadozik, az egyedi tőkeüzletek esetében (*take over*) pedig végletekig bizonytalan. Így a privatizációk során – tehát a

közvagyon magántulajdonba adásakor – teljesen jogosan felmerülő igazságos árra vonatkozó igény akkor is illúzió lenne, ha feltételeznénk, hogy a privatizációs tőkeüzletek során minden résztvevőt áthatja a társadalmi felelősség és, hogy senki sem cselekszik ezzel ellentétesen, az egyéni érdekérvényesítés törvényes és törvénytelen eszközeivel.

A privatizálásra kerülő vagyon értékének meghatározására vonatkozó feltételek más okokból is kedvezőtlenek. Egy olyan világban, amelyben a magánosítással egyidejűleg a lakosság jövedelmei erőteljesen csökkennek és differenciálódnak, és ahol a tőkemozgás intézményei és tradíciói hiányoznak, valamint ahol a tőkével, azaz a kiépített kapacitásokkal megtermelhető áruk és szolgáltatások iránti kereslet gyökeresen változik – tehát a posztkommunista átalakulás feltételei között –, nemcsak az objektíven meghatározható érték megállapíthatatlanságával kell számolni, hanem azzal is, hogy a tőke értékére vonatkozó szubjektív vélemények különösen erősen szóródnak.

A rendszerváltással együtt járó gazdasági visszaesés

A privatizáció sebességével kapcsolatban felmerülő problémák megértéséhez az előbb említett általános feltételeken kívül a rendszerváltást követő gazdasági visszaesés okait és következményeit is végig kell gondolni.

Hogyan változott a szovjet birodalom szétesése után a vállalatok teljesítőképessége és a korábbi állami vállalatok irányíthatósága a volt szovjet, valamint a közép-kelet-európai országokban, ezen belül a magyar gazdaságban?

Ami a kérdést első felét illeti, ma már világos, hogy két, politikai és szociális szempontból igen ígéretes tényező – egyrészt a diktatúra és az azzal járó központi tervirányítás felbomlása, másrészt ezzel egyidejűleg a szovjet hatalom alatt álló népeket a világgazdaságtól izoláló vasfüggöny lebomlása – mellékhatására egy súlyos, az utolsó évszázadok történetében ismeretlen gazdasági válság alakult ki. A válság alapvető oka az volt, hogy a világpiactól izolált gazdaságszerkezetet kedvezőtlenül érte a vasfüggöny – politikai és versenyszempontból kívánatos – lebomlása. A térségbe a politikai változásokat követően beáramló áruválaszték gazdagsága, s az ezzel párhuzamosan kialakuló verseny nagymértékben csökkentette a belföldön termelt áruk és szolgáltatások iránti keresletet, ami a belföldi fizetőképesség rohamos csökkenését kiváltva, tovább mélyítette a gazdasági válságot. A gyengülő kapacitáskihasználás következtében az állandó költségek is jelentősen megemelkedtek. Ráadásul a hazai termelők exportlehetősége az ún. nyugati piacon a korábban versenyképes áruk körében is jelentősen csökkent. Az exportpotenciált még az is gyengítette, hogy a rendszerváltás után a Szovjetunió által uralt kis országok kedvezőtlenebb feltételekkel jutottak csak a – korábban a KGST-barterkereskedelemben megszerzett – volt szovjet ásványi és más nyersanyagokhoz. Így e nyersanyagok érdemi továbbfeldolgozás nélküli, harmadik ország számára történő nyereséges eladásából (reexportjából) származó korábbi előnyök nagyrészt megszűntek.

Egyértelmű, hogy a rendszerváltó országokban az *1. táblázat* tanúsága szerint kialakult hallatlanul mély válság kezelése, a gazdasági visszaesés kedvezőtlen hatásainak mérséklése, illetve neutralizálása a termelés szerkezetének mélyreható és lehetőség szerint gyors változását követeli, ami csupán jelentős tőkeakkumulációval, beruházásokkal érhető el. Az ehhez szükséges friss tőkét és az új körülmények között kialakult fizetőképes keresletre hatékonyan orientálódó vállalatvezetést pedig csak a privatizáció biztosíthatta.

A politikai változásoknak vagy egy másik, a gyors privatizáció szükségességének elemzésekor megfontolásra érdemes, speciális következménye is: a központi tervirányítás – a piaci gazdasági hatékonyságot általában elérni képtelen és a fogyasztó keresletét nagyrészt figyelmen kívül hagyó (a fogyasztói szuverenitást sértő) – rendszerek, mint köztu-

1. táblázat

A gazdasági visszaesés mértéke Közép-Kelet- Európában – a GDP változása a rendszerváltó országokban
(százalékos változás az előző évhez képest)

Ország	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997 előzetes
Oroszország	-5,0	-14,5	-8,7	-12,6	-4,0	-6,0	-1,0
Ukrajna	-12,0	-17,0	-14,2	-23,0	-12,0	-10,0	-8,0
Csehország	-14,2	-7,1	-0,9	2,7	4,8	4,4	1,0
Szlovákia	-14,5	-7,0	-4,7	4,8	6,8	6,9	4,0
Lengyelország	-7,0	2,6	3,8	5,2	7,0	6,0	5,5
Románia	-12,9	-8,8	1,5	3,9	7,1	4,1	-1,0
Jugoszlávia*	-11,1	-27,0	-27,7	6,5	6,6	5,8	3,0
Horvátország	-20,9	-9,7	-3,7	0,8	-1,5	3,5	4,0
Szlovénia	-8,1	-5,4	1,3	5,3	4,1	3,1	3,0
Magyarország	-11,9	-3,0	-0,8	2,9	1,5	1,0	3,0

* Társadalmi termék, amely az MPS-rendszer szerinti nemzeti jövedelmet és amortizációt tartalmazza.

Forrás: Nemzeti statisztikák, nemzetközi intézmények kiadványai, sajtójelentések.

dott, hierarchikusan felépített, centralizált hatalmi struktúra alapján működtek. A politikai összeomlás természetes következményeként a vállalatok felett felügyeletet gyakorló szervek irányítási képessége annyira meggyöngült, hogy a rendszer amúgy is alacsony fokú működési hatékonysága nem kis mértékben tovább csökkent. Mindez, más tényezők mellett, ugyancsak a privatizáció gyors üteme mellett szólt.

A lehetséges privatizálási forgatókönyvek

Az 1980-as évek végén, a szovjet hatalom összeomlásakor, illetve a közép-kelet-európai országok – többek között Magyarország – szovjet uralom alóli fölszabadulásakor vetődött fel a gyors privatizáció kérdése. Számos nyugati és közép-kelet-európai szakember foglalt állást a célszerű privatizáció kérdésében (Aslund [1991a], [1991b], Borensztein–Kumar [1991], Grosfeld [1990], Hare–Grosfeld [1991], Kornai [1991], Janackova–Janacek [1992], Klaus [(1992), Major [1993]). A parlamentáris demokráciára felkészülő új pártok programjaikban irányelveket fogalmaztak meg a problémával kapcsolatban. A szerzők által javasolt privatizációs eljárásokat négy csoportba lehet sorolni: 1. reprivatizáció; 2. lakossági, munkavállalói és menedzseri tulajdonba adás; 3. intézményi tulajdonteremtés és 4. készpénzes privatizáció.

Reprivatizáció

A Kiszgazdapárt politikai programja és az egyesült Németországban elfogadott törvények a reprivatizáció mellett szóltak. A javaslatok mögött meghúzódó érdemi pozitív érv az volt, hogy a parlamentáris politikai rend, valamint a kiépülőben lévő kapitalista piacgazdaság alapelve a magántulajdon szentsége. Így a rendszerváltás logikája szerint indokolt a kapitalista piacgazdasághoz visszatérő társadalmakban a volt tulajdonosok súlyosan sértett jogviszonyainak helyreállítása. E jogos követelmény ellen nemcsak annak felismerése hatott, hogy a – tulajdonosoknak, illetve azok leszármazottainak jelentkezése

alapján történő – reprivatizáció a privatizáció egészére nem jelenthet megoldást. A fő ellenérv az volt, hogy az államosításkor kialakult viszonyok 45, illetve 70 év után nem rekonstruálhatók és a reprivatizációra váró vagyon értéke az esetek többségében nem állapítható meg. Az évtizedekkel ezelőtt államosított tőke általában az idők folyamán ugyanis jelentősen átalakult. Ez a különben igaz érv csupán a földtulajdon reprivatizációjára vonatkozóan nem állja meg teljesen a helyét. Felmerül azonban, hogy az első jogtalan tulajdonelkobzás után az idők folyamán nem ritkán több alkalommal került sor tulajdoncserére, s ez az esetek nem kis részében azt jelentette, hogy ugyanarra a földbirtokra többen jelenthették volna be jogos reprivatizációs igényüket.

A reprivatizálás mint a privatizáció kizárólagos vagy első számú módja ellen még az az érv is szólt, hogy az államosítás negatív következményei nemcsak a volt tulajdonosokat, hanem az egész társadalmat sújtották, tehát indokolt az egész társadalom kárpótlási igénye. Ennek az igénynek az érvényesítése azonban ellentmondásos feladat. A kommunista hatalmi struktúra tevékenysége és tevékenységének bukása következtében súlyos nehézségekkel küszködő társadalom együttes érdeke ugyanis nem elsősorban a tulajdonuktól megfosztott állampolgárok korábbi helyzetének visszaállítása vagy a társadalom valamennyi tagjának kárpótlása, hanem a válságból való gyors kilábalás. A reprivatizálás széles körű megvalósítása pedig olyan nehezen kezelhető helyzetet hoz létre, amelyben az állampolgárok egymás közötti, valamint az állampolgárok és az állam közti pereskedések hosszú folyamata alakul ki, nem is beszélve arról, hogy a volt tulajdonosok leszármazottaiból álló, gazdálkodási tapasztalatokkal nem rendelkező társadalmi réteg tulajdonhoz juttatása sem segítené elő a hatékony gazdálkodás gyors kialakulását.

A reprivatizáció általános gyakorlatának magyarországi megtagadását egyébként a már említett német gyakorlat is igazolta. A Német Szövetségi Köztársaságban ugyanis, bár az új tartományokra vonatkozóan elfogadták a reprivatizációt mint a tulajdonváltás fő eszközét, mégis olyan jogi megoldásokat alkalmaztak (például igen rövid időt szabtak meg az igények bejelentésére stb.), amelyek hatására a gyakorlatban – különösen a jelentős nagyságú tőke magántulajdonba adásakor – nem volt számottevő a tulajdon-visszaigénylés szerepe (*Biener–Bister–Cervenka [1993] Pataki [1991]*).

A reprivatizálás elvetését és helyette a volt tulajdonosok kárpótlásának magyar gyakorlatát – a korlátolt és degresszív kárpótlási megoldást – a fenti érvek alapján utólag is elfogadhatónak tekinthetjük. Ily módon került magánkézbe a privatizált vagyon körülbelül 12 százaléka. A kárpótlási rendszer magyar gyakorlatával kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy az a földtulajdonosokat nagyobb mértékben kárpótolta, mint a gyár- és üzlethelyiség-tulajdonosokat. A magyar privatizációnak ez a sajátossága hozzájárult a mezőgazdaság mai napig tartó nehéz helyzetéhez. Ennek következtében ugyanis jelenleg szétdarabolt a termőföldtulajdon, s a földtulajdonosok jó része közvetlenül nem foglalkozik agrártermeléssel, csupán részesülni szeretne a föld sok esetben nem is jelentkező hozadékából. Mindez hozzájárult az amúgy is súlyos agrárválság további mélyüléséhez.

Lakossági, munkavállalói és menedzseri tulajdon

Mint már korábban említettem, az államosítások nyilvánvalóan nemcsak azokat érintették kedvezőtlenül, akiket megfosztottak jogos tulajdonuktól, hanem azokat is, akik a rossz hatékonyságú gazdálkodás erőszakos bevezetésének negatív következményei miatt szenvedtek. A korábbi helyzetben tulajdonnal nem rendelkező rétegnek a privatizáció haszonélvezői közé való bevonása tehát emiatt is indokoltnak tekinthető. Az ilyen eljárás mellett az a nyomós érv is szól, hogy sikeres gazdasági átalakulás érdekében a társadalom széles rétegeit meg lehet nyerni a változás egyáltalán nem vonzó, de elkerülhetetlen

akciójának, a privatizációnak. Ez nem egyszerű feladat, mivel az átalakulás haszna, a jól működő magántulajdonon alapuló kapitalizmus teljesítménytöbblete jó esetben sem azonnal, hanem csak hosszú távon jelentkezik. A privatizációval járó, senki számára sem megnyerő vagyoni differenciálódás ugyanakkor közvetlenül szembetűnő és elriasztó társadalmi hatásokat vált ki. Így racionális érvek szólnak amellett, hogy a társadalom széles rétegei, illetve a társadalom egyes csoportjai is részesüljenek a privatizáció előnyeiből. Ettől azt a pozitív hatást lehet várni, hogy már a folyamat kezdetekor csökken a magánosítással járó társadalmi ellenérzés. Ez utóbbi érvet fogadta el az SZDSZ is 1991-ben, amikor felvetette az állampolgári jogon történő, szerény mértékű kárpótlást. Az SZDSZ javaslatát az Országgyűlés azonban nem fogadta el. A parlament ugyanakkor hasonló indokok alapján nagy jelentőséget tulajdonított a Munkavállalói Résztulajdonosi Programnak (MRP), amely a magántulajdonba kerülő vállalat dolgozóinak hasonló elvek alapján biztosít vásárlási kedvezményt. Az állampolgári jogon való kárpótlás mellett szóló fenti vitathatatlan pozitív hatásokat össze kell vetni az eljárással kapcsolatos költségekkel. A lakosság, a munkavállalók és a menedzserek privatizációba való közvetlen széles körű bevonásának hatására a tulajdonjogok tőkehozadék alapján való gyakorlása ugyanis atomizálódik és erőtlenné válik. A kárpótlás alkalmazásának hatására könnyen előfordulhat, hogy a tulajdonosi irányítás olyan csoportok kezébe kerül, amelyeknek elsődleges érdeke nem a – gazdaság jövője szempontjából meghatározó fontosságú – tőkehozadék növelése, hanem a tőkével előállított folyó jövedelem növelése, a tulajdonnal járó hatalom gyakorlásával kapcsolatos előnyök megszerzése, ami nem kevés esetben a vagyon felélésből eredő jövedelmek megszerzésével is párosulhat.

A fentiek mellett a vállalati vezetőknek is lehetett volna kedvezményes tulajdonszerzési jogokat biztosítani (menedzseri kivásárlással – MBO). E lehetőség alkalmazása jó esetben nemcsak azzal az előnnyel jár, hogy csökkenti a privatizációt kísérő társadalmi feszültségeket, hanem azzal is, hogy szakértők kezébe helyezi a tulajdonjogokat. A menedzseri privatizáció esetén azonban a kedvezőtlen hatásokat is figyelembe kell venni. Egy vállalaton belül a menedzserek nem alkotnak egységes réteget, és ezért különböző, egymással ellentétes technikai célok megvalósítására törekedhetnek, ráadásul technikai ambícióik elterelhetik figyelmüket az eredményes tőkemegtérülés követelményétől. Magyarországon az MBO-módszert önállóan nem alkalmazták. A vállalatvezetők a privatizáció során csupán az MRP-n keresztül jutottak az átlagalkalmazotti előnyökhöz képest nagyobb vagyonszerzési lehetőségekhez.

A lakosság – a dolgozók, illetve a menedzserek – privatizációba való bevonására (a fenti előnyökkel és hátrányokkal) két módszer kínálkozik: 1. a kuponos – azaz kváziingyenes – tulajdonhoz juttatás útja (Csehországban és Szlovákiában a lakosságnak, illetve Oroszországban és más szovjet köztársaságokban a korábban állami kézben lévő vállalatok dolgozóinak és vezetőinek kínáltak fel ily módon vagyonszempontokat); 2. a társadalom egyes megcélzott rétegei számára a tőkebefektetésekhez kedvezményes hitel folyósítása. Magyarországon, mint már említettem, ingyenes osztogatásra nem, de befektetői hitel-könnyítések sor került: a kedvezményes Egzisztencia-hitel hasznélvezői az MRP-program rendszerén keresztül elsősorban a vállalati dolgozók és a vezetők voltak. Ennek révén privatizálták az állami vagyon eddig eladott részének kb. 6,5 százalékát, tehát nem jelentős hányadát.

Az Egzisztencia-hitel alkalmazásának tapasztalata alapján nem beszélhetünk átütő eredményekről. A hitelkönnyítés gyakran azzal járt, hogy miután a kedvezményben részesült új tulajdonos felhasználta a garanciavállalás nélküli hitelfelvételi lehetőséget, tulajdonosként nem akadályozta meg az általa részlegesen megvásárolt vállalat csődjét, nem segítette hatékonyan a vállalat sikerét. Nem kevés olyan esetről is tudunk, amikor az új tulajdonos maga is szorgalmazta a csődöt annak érdekében, hogy a felszámolás során növelje saját jövedelmét, közben ügyelve arra, hogy elkerülje a hitelfelvelekor vállalt kötelezettségeinek teljesítését.

Intézményi tulajdon

Lehetőség lett volna arra is, hogy a volt állami vagyon önálló – az államhatalomtól független – intézmények kezébe kerüljön. Ezzel a privatizáció például a társadalombiztosítás felgyülemlett fedezet nélküli nyugdíj- és egészségügyi kötelezettségeinek biztosítékául szolgálhatott volna. E módszer széles körű, eredményes alkalmazásával a volt állami tulajdon, illetve annak tőkehozadéka részlegesen elősegíthette volna a fenti intézmények – jogi értelemben egyértelműen fedezetlen – kötelezettségeinek teljesítését. Hasonló módon lehetett volna eljárni az államtól függetlenített kulturális és oktatási intézmények (egyetemek, könyvtárak, színházak stb.) privatizáció útján való feltőkésítése terén is. Ez – a már említettekén kívül – még azzal az előnnyel is járhatott volna, hogy csökkennek a privatizációval kapcsolatos társadalmi feszültségek. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a társadalom az egymással versenyző nyugdíjintézetek és egészségügyi pénztárak, valamint kulturális intézmények feltőkésítését szívesen fogadta volna.

Az intézmények javára történő privatizációval kapcsolatban azonban tudni kell, hogy az csak akkor tekinthető valóban privatizációnak, ha a korábbi állami vagyon nem az állami centralizált hierarchia részegységeként működő intézmények kezébe kerül. Amíg tehát a fenti jóléti funkciókat végrehajtó szervezeti rendszer monolitikus, illetve a monolitikus állam képviselője működteti, addig nagy valószínűsége van annak, hogy a privatizáció után fellépő új tulajdonos magatartása nem sokban fog különbözni attól, ahogy korábban az állami tulajdonos viselkedett. Minőségi változást a tulajdonviszonyokban az ilyen átalakulás csak akkor jelent, ha a tulajdonátadás az intézményi tulajdonosok önállósodásával és decentralizálódásával párhuzamosan valósul meg. Tudott dolog, hogy a nyugati országokban, elsősorban az Egyesült Államokban az ilyen tulajdonosi csoportok, a „public investorok” nem lebecsülhető pozitív szerepet játszanak a gazdasági életben és a tőkepiacon.

A magyarországi privatizáció gyakorlatában az intézményi tulajdon növelése csak nagyon korlátozott szerepet játszott. Az ebbe a csoportba tartozó ismert tulajdonátadással (társadalombiztosítás stb.) kapcsolatosan azt is meg kell jegyezni, hogy az sajnos a hazai gyakorlatban nem párosult megfelelően a feltőkésített intézmények államtól való függetlenítésével. Az eljárás hazai alkalmazásának mértékéről és az ezzel kapcsolatban fennálló kötelezettségekről jelenleg még nem állnak rendelkezésre elfogadható adatok.

Készpénzes privatizálás

Az előzőekből kiderül, hogy a magyar privatizációs gyakorlat a reprivatizációt, a lakossági kuponos, illetve könnyített hitellel történő privatizációt és az intézményeknek történő tulajdonátadás módszerét csak szerény mértékben alkalmazta. 1994 után egyértelműen a készpénzes tulajdonváltás módszere tekinthető alapvető gyakorlatnak. Így elmondható: a magyar gyakorlat a sikeres angol privatizációt követte. Az angol és a magyar privatizáció azonban mégis nem kis mértékben különbözik egymástól. Az angol eljárás ugyanis nemcsak azzal jellemezhető, hogy a tulajdoncserében a készpénzes privatizáció mértéke volt a meghatározó, hanem azzal is, hogy a három ütemben zajlott le: 1. a privatizáció körének kijelölése, 2. a privatizálásra váró vállalatokat feljavítása és végül 3. a feljavított állami vállalatok piaci verseny útján – sok esetben a tőzsdén – való értékesítése (Letwin [1988], Pirie [1985]). A magyar privatizáció során érvényesíteni akartuk a fenti modell jó tulajdonságait. Számolni kellett azonban azzal, hogy a privatizációra felkínált állami vagyon értéke az össznemzeti vagyonhoz képest Magyarországon lényegesen nagyobb, mint Angliában, és hogy a privatizáció előtti angol állami vagyon telje-

sítőképességéhez képest le van robbanva. Továbbá arra is gondolni kellett, hogy az állami tulajdonban lévő üzemek rekonstrukciójára, illetve feljavítására az amúgy is gyenge állami szervezeteknek nem állnak rendelkezésére szabad pénzügyi eszközök, a magyar tőkepiac gyenge, és Magyarországon a tőke hatékonyságának feljavításához szükséges menedzseri, illetve műszaki felkészültség sem megfelelő.

A fentiek következtében Magyarországon az angol mintának erősen módosított gyakorlata alakult ki, amelyből kimaradt az angol példában említett második ütem: a feljavítás. Ilyen körülmények között is azonban a magyar privatizáció legfontosabb célja az maradt, hogy az állami vagyon olyan tulajdonosok kezébe kerüljön, akik képesek – saját befektetéseik és ezen keresztül kockázatvállalásuk hatására – a piaci viszonyoknak megfelelő profitmaximáló magatartást tanúsítani.

Ma már megállapítható: az átalakulás fenti sikeres útját az ezzel járó erőteljes és gyors vagyon- és jövedelem differenciálódás gátolta. A magánosítást még inkább népszerűtlenné tette a privatizálandó vagyon árának, illetve értékének megállapításával kapcsolatos már említett bizonytalanság, valamint a privatizáció állami szabályozásának és átláthatóságának gyengesége (*Czuczai* [1994]). A készpénzes privatizáció túlsúlya ellenére nem jött létre olyan helyzet, amelyben az új hazai tulajdonosok profitmaximalizáló stratégiája egyértelműen és gyorsan kialakul. A privatizáció során szerzett vagyonukat sokan megtámadhatónak vélik, és ezért félnek a hatékonyság növelése érdekében környezetük egy részének ellenállását kiváltó strukturális átalakulást kezdeményezni.

A privatizáció története

A fentiek után próbáljuk áttekinteni, hogy mi is történt 1989 óta a magyar privatizáció terén.¹

A volt állami vállalatok átalakulását viszonylag könnyű a számadatok segítségével leírni. Sokkal nehezebb azonban a folyamatot pénzügyi oldalról jellemezni. Mielőtt erről rátérnénk a helyzet egyértelművé tétele érdekében, feleletet szeretnék adni három, nyilvánvalónak tűnő, de gyakran figyelmen kívül hagyott kérdésre.

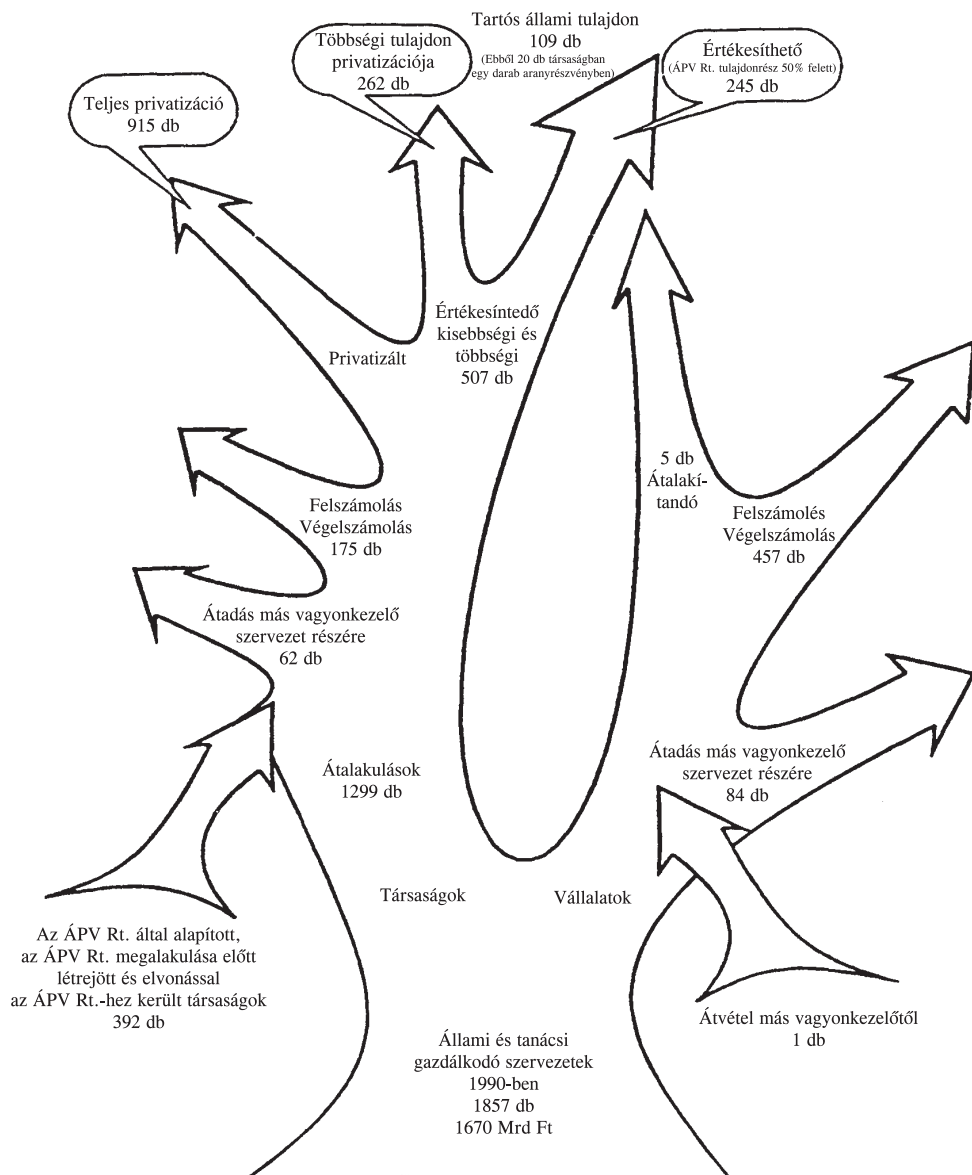
1. Először is arra, hogy az üzleti életben működő vagyon a nemzeti vagyonnak csak egy része. Így a privatizáció előtt az üzleti életben működő állami tulajdon is csupán töredéke volt az összes állami vagyonnak. A különböző becslések szerint az állami vagyonkezelők tulajdonában lévő üzleti vagyon az 1989-ben működő nemzeti vagyonnak csupán 18-28 százaléka, tehát durván egyötöde volt.²

2. Másrészt a privatizáció kiinduló tőkeértékeként gyakran számba vett 2600 milliárd forint nem más, mint az akkori könyvelési szabályoknak megfelelő könyv szerinti érték és az érintett vállalatok telkeinek együttes értéke. Ez a forintösszeg fogalmilag sem azonos a tőkehozadék alapján kiszámított vagyonértékkel. Az akkori körülmények között indokoltnak tekinthető vagyonértéket úgy becsülhetjük meg, hogy figyelembe vesszük a magánosításra szánt tőke 1989. évi hozadékát, és feltételezzük, hogy ez a hozadék a következő években is hasonló nagyságrendben biztosítható. Az így 1989-es áron kiszámított tőkeértéket pedig meg kell jeleníteni 1996-os árszínvonalon. Ehhez az eljáráshoz kiinduló adatként a vállalatok nettó eredményét és a felvett kamatok utáni nettó terhek együttes értékét kell ismernünk. Ha az 1989. évről szóló statisztikákban ez után az érték után kutatunk, akkor a vállalat típusú szervezetek összes jövedelméből, 1070,1 milliárd forintból le kell vonjuk a bruttó munkajövedelmeket (460,4 millió forint) és az adóterhe-

¹ Lásd *Voszka* [1997].

² A Privatizációs Kutatóintézet és Mihályi Péter számításai.

1. ábra
Helyzetkép a privatizációról

2. táblázat
Állami vállalatok átalakulása

Megnevezés	Darab
<i>Állami vállalat (1990. január 1-jei állapot)</i>	1859
<i>Változások 1991. január 1-jétől</i>	
Más vagyongazdálkodó szervtől átvett	1
Más vagyongazdálkodó szervnek átadott	85
Felszámolással érintett	353
Végelszámolás	105
Átalakulás	1300
Állami vállalatok jelenleg	3
<i>Társaságok összesen</i>	<i>1699</i>
Átalakulással létrejött	1300
Alapítás, elvonás	369
Átvétel más vagyongazdálkodó szervtől	30
<i>Változások</i>	
Más vagyongazdálkodónak átadott	72
Felszámolással érintett	148
Végelszámolás	37
Megszűnt	22
Száz százalékosban privatizált (értékesítés, apport, átadás)	1053
Vagyongazdálkodásban	3
<i>Társaságok jelenleg*</i>	<i>364</i>
Többségi állami tulajdon	178
Kisebbségi állami tulajdon	186

*Tartós állami tulajdon marad 116 társaságban (1997. évi LXXVI. törvény alapján), ebből 27 társaságban egy darab aranyrészvény.

Forrás: Privatizációs Monitor, 1997. szeptember.

ket, elfogadva, hogy az adóteher nem más, mint a közvetlen adók és támogatások különbözete (236,3 millió forint), majd a maradék összegből levonjuk a ráfordításként elszámolt értékcsökkenést (122,7 millió forint).³ A fenti, sok bizonytalanságot tartalmazó számítás alapján a vállalatok és a pénzügyi intézetek nettó eredményeként 250,7 millió forintot kapunk. Ezt a hozadékot tekinthetjük az adott 15,4 százalékos infláció mellett a tőke reálértékben mért szerény, mondjuk 2 százalékos megtérülésének. A fenti adatokból következik, hogy a privatizációra felajánlott állami vállalatok együttes tőkeértéke 1989-es árszínvonalon mintegy (250,6/0,175) 1432 milliárd forintot tesz ki. Ez az összeg pedig 1996-os árszínvonalon 4960,5 milliárd forintot jelent.

Így először is arra a következtetésre kell jutnunk egyrészt, hogy a számításokban szereplő 2600 milliárd forintos induló tőkeérték az 1989-es várakozások szerint sem felelt meg a privatizációra felajánlott tőke reális értékének. A privatizációs bevételeket tehát a magánosításra felkínált állami vagyon és állami konszolidációs kiadások együttes, 1996-os áron figyelembe vett értékével kell szembeállítani.

3. Harmadsorban azt is végig kell gondolnunk, hogy a privatizációra felajánlott vagyont milyen pénzügyi kötelezettségek terhelték. Sajnálatos módon erről sem áll rendelkezésünk-

³ Az értékcsökkenéssel kapcsolatban azonban azzal a megjegyzéssel kell élnünk, hogy az amortizációként elszámolt összeg – ahogy ezt többen bizonyították – a gyakorlatban lényegesen kevesebb volt, mint ami a tőkeérték szinten tartásához szükséges lett volna.

re egyértelmű statisztika. Csupán arra van módunk, hogy 352 állami vállalat adatait nézzük át, mert ezek induló vagyonáról és hitelkötelezettségeiről, valamint egyéb terheiről van konkrét ismeretünk. Erre a vállalati körre vonatkozóan az ún. saját vagyomból – tehát nem a várható nyereség alapján kialakított értékből – kell kiindulnunk. Erről azt tudhatjuk, hogy 694,8 milliárd forint ún. saját vagyonnal szemben 782 milliárd forint kötelezettség állt. Ennek az adatbázisnak az alapján akár arra a következtetésre is juthatnánk, hogy a privatizációra felkínált vagyon induló értéke negatív is lehetett. Az erősen eladósodott vállalati szerkezetet a belföldi vagy külföldi magántőkés tehát csak azért kívánta jelentős kiadások árán megvásárolni, mert egyrészt azzal számolt, hogy pótlólagos beruházásokkal és a menedzseri és üzleti magatartás megújításával a privatizálás során megvásárolt tőke hozadékát jelentősen növelheti. Másrészt azt is figyelembe vette, hogy az előző tulajdonostól átvállalt kötelezettségeket továbbra is maga előtt görgetheti (revolválhatja). Erre 1989 után a statisztikailag megfigyelt körben valóban sor is került. A 352 vállalat terheinek folyó értéke változatlan áron alig valamivel volt kevesebb, mint az 1989. évi terhek értéke.

Rátérve a privatizáció pénzügyi eredményeinek kérdésére, elmondható, hogy a privatizációra felkínált vagyon optimista módon becsült induló értéke 1996-os árszínvonalon 4960,5 milliárd forint volt, amivel szemben áll a privatizációval megbízott szervek 1990–1996 közötti időszakban 1390,08 milliárd forintos bevétele (3. táblázat). Ez 1996-os árszínvonalon 1782,2 milliárd forintot tesz ki. Ehhez az összeghez kell hozzáadni az ÁPV Rt. 1996. év végi 812,2 milliárd forintot kitevő vagyoneértékét. A két összeg együttesen 2594,4 milliárd forint. Ezt a végeredményt kell szembeállítanunk az eredeti vagyon 1996-os árszínvonalon figyelembe vett 4960,5 milliárd forintos összegének és az állami pénzekből képzett konszolidációs kiadások 1996-os árakon számolt, kb. 612 milliárd forintos együttes értékével, azaz 5572,5 milliárd forinttal. Ennek alapján az elmúlt 10 évben több mint 50 százalékos vagyonvesztést figyelhetünk meg.

3. táblázat

A vagyonkezelő szervezetek bevételei, 1990–1997
(milliárd forint)

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996**	1997. novem- ber	Össze- sen (1990– 1997)
Devizabevétel	0,53	24,61	40,98	110,67	10,95	411,5	92,9	172,6	864,74
Forintbevétel	0,14	5,74	24,92	22,96	35,41	35,4	40,0	111,7	276,27
Készpénzbevétel összesen	0,67	30,35	65,9	133,63	46,36	446,9	132,9	284,3	1141,01
Ebből:									
vagyonhozadék	–	0,93	7,41	5,41	7,8	5,07	7,1	5,6	39,32
E-hitel	0	1,01	9,07	21,72	29,27	3,99	2,5	0,3	67,86
Kárpótlási jegy	0	0	2,26	14,56	64,2	30,15	40,7	12,5	164,37
Devizahitel	0	0	0	0	16,84	–	0	0	16,84
Bevételek									
összesen	0,67	31,36	77,23	169,91	156,67	481,04	176,1	297,1	1390,08

*1995. évi privatizációs többletbevételekből 1996. januárban a költségvetés részére befizetésre került 192 milliárd forint.

**Az 1996. évi devizabevételek tartalmazzák a Pénzügyminisztérium bankprivatizációs bevételét is.

Forrás: Modla Ferenc és Macher Ákos számításai.

Miért került sor a hazai tőke értékvesztésére?

A tanulmány elején kimutattam a magyar gazdaság jövedelemtermelő képességének zsugorodását. Ha a GDP a kilencvenes évek elején kb. 20 százalékkal csökkent, és a visszaesés kezdete után kilenc évvel még mindig majdnem 10 százalékkal alatta van a kiinduló időpont csúcshívonalának, akkor ebből egyenesen következik, hogy az ebben a gazdaságban működő vállalatok nyereségsszínvonalára még jobban visszaesett. Nem lehetetlen, sőt inkább valószínű, hogy a volt állami vállalatok a privatizációs időszak nagy részében együttesen veszteségesek voltak. A tőke értékének alapja pedig, mint erre már több helyen utaltam, a várható nyereség jelen értéke. Így nem kell azon csodálkozni, illetve nem kell azt a gazdálkodó szervek hibájának tulajdonítani, hogy a volt állami vállalatok reálisan kiszámított tőkeértéke ebben az időszakban jelentősen – az első megközelítés szerint felére – csökkent.

Kié lett és milyen állapotban van a privatizált vagyon?

A privatizáció révén az üzleti életben alkalmazott tőke 68 százaléka volt már 1995-ben magánkézben. Ebből 41 százalékpont volt a magyar állampolgárok tulajdona és 27 százalékpont a külföldieké. Azóta minden bizonnyal az arányok tovább változtak mind a magán-, mind a külföldi tőke javára. Erről azonban még pontos adatok nem állnak rendelkezésre.

A kialakuló és naponta változó helyzet több sajátosságára érdemes felhívni a figyelmet. Egyrészt arra, hogy a külföldi tőke magyar gazdaságban való megjelenése és részarányának 1989 után bekövetkezett ugrásszerű növekedése tény. A külföldi tőke aránya statisztikailag 1989-ben még nem is volt mérhető, 1992-ben már 10 százalékot tett ki, 1995-ben 28 százalékot (4. táblázat), és ez az arány feltehetőleg 1997 végén 35 százalékot is elért. A külföldi tőke térnyerésével kapcsolatban – a privatizációs folyamatok sajátossága miatt – több kérdés is felvetődik:

1. Jó-e ez a változás a magyar társadalomnak? A nem egyszerű kérdés megválaszolásához kiindulópontként azt kell tudni, hogy a mai világban a Magyarországon kialakuló arányok nem különlegesek. A fejlett országok gazdaságára – de az egész világra is – a 20. század végén a globalizáció jellemző. Ennek fontos sajátossága, hogy ugrásszerűen nő a határokat átszelő tőkemozgás. A külföldi tőke magyarországi szerepének megítélése kapcsán még fontosabb annak figyelembevétele, hogy vajon tőkeimport nélkül Magyarországon elegendő likvid tőke lett volna ahhoz, hogy a szocialista állam által vállalt, átörökölt adóssághoz mérsékelhető, a hazai termelőkapacitások szerkezete pedig az alapjában változó piaci feltételekhez igazíthatók legyenek. A készpénzes, illetve a külföldi tőke bevonásával végrehajtott privatizációnak nyilvánvaló előnye volt, hogy egyrészt mérséklődtek az adóssághoz, másrészt a kapacitások jelentős mértékben igazodtak az új piaci feltételekhez.

2. Kell-e félni attól, hogy a külföldiek a magyar földön megtermelt hasznot kiviszik az országból? Mindenekelőtt el kell ismerni, hogy a tőkének, illetve a nyereségnek az országból való kimentése a gazdasági fejlődés szempontjából valóban súlyos veszély. A kérdés csupán az, hogy a hazai magánvállalatok tulajdonosainak nemzeti önérzete akadályt jelent-e az ilyen nehézségek elhárításához. Nem kevés – többek között a kilencvenes évek elején szerzett – tapasztalat azt bizonyítja, hogy a piaci feltételekre érzékenyen reagáló tőke – függetlenül a tulajdonos nemzetiségétől, hazafiúi önérzetétől – külföldi befektetési lehetőséget keres, ha a magyar piaci feltételek nem ígéretesek. A piaci feltételekre érzéketlen tulajdonosokra az jellemző, hogy – gondolatviláguk hazafias jellegétől függetlenül – tőkéjüket csak a megszokott, tradicionálisan kialakult tevékenységek folytatására használják fel, és nem képesek a változó piaci feltételeknek, ezen belül a verseny kihívásának megfelelni.

4. táblázat
A tulajdon megoszlása ágazatonként
(1995)

Ágazatok	Jegyzett tőke (millió forint)	Külföldi részese- dés (millió forint)	Állami tulajdon részese- dés (millió forint)	Külföldi hányad (szá- zalék)	Állami hányad (szá- zalék)	Magán- hányad (szá- zalék)
Bányászat	37 557	6 733	8 218,80	18	22	78
Egészségügyi és szociális ellátás	4 305	2 060	-10,89	48	0	100
Egyéb feldolgozóipar, hulla- dék-visszanyerés	19 914	6 304	3 159,75	32	16	84
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás	107 708	4 694	75 236,80	4	70	30
Élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása	279 583	142 455	40 993,75	51	15	85
Építőipar	115 507	38 649	20 499,00	33	18	82
Fa-, papíripari és nyomda- ipari termékek gyártása	84 509	32 525	21 924,08	38	26	74
Gazdasági tevékenységeket segítő szolgáltatás	343 008	74 922	71 241,47	22	21	79
Gépipar	249 041	111 154	40 559,85	45	16	84
Kereskedelmi, közúti jármű és közszükségleti cikk	785 677	219 519	111 654,01	28	14	86
Kohászat és fémfeldolgozás	88 158	26 366	20 716,21	30	23	77
Mezőgazdaság, vadgazdálko- dás, erdőgazdálkodás, halászat	295 225	12 922	36 508,52	4	12	88
Nem fém ásványi termékek gyártása	55 424	35 585	3 269,94	64	6	94
Oktatás	3 002	243	213,00	8	7	93
Pénzügyi tevékenység	382 924	84 397	210 145,71	22	55	45
Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	95 188	32 055	13 144,84	34	14	86
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	435 600	106 917	273 107,43	25	63	37
Textíliák, ruházati, bőr- és szőrmetermelés	56 503	17 789	12 591,58	31	22	78
Vegyipar	260 268	92 677	117 046,94	36	45	55
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	1 033 491	232 906	457 050,38	23	44	56
Nemzetgazdaság összesen	4 732 592	1 280 873	1 537 271,17	27	32	68
Nemzetgazdaság összesen pénzügyi tevékenység nélkül	4 349 668	1 196 476	1 327 125,46	28	31	69

Forrás: Mihályi Péter számításai.

3. Célszerű volt-e a közszolgálati tevékenységeket, mint például az elektromos műveket, a távbeszélő-szolgáltatásokat, valamint a bankszektort privatizálni? Ezen a téren a magántőke előtérbe kerülése Magyarországon nagyobb és gyorsabb ütemű, mint ami egyes fejlett ipari országok gyakorlatában szokásos. E jelenség mögött meghúzódó racionális okokat három csoportra bontom. Egyrészt köztudott, hogy az elektronika korában az egész világra jellemző a tömegtermelés előnyének mérséklődése. A Matáv privatizációját nem véletlenül előzte meg az amerikai Bull Társaság monopolpiaci helyzetének szétverése és a gazdaságban betöltött szerepének lényeges csökkenése. Hasonló módon nem véletlen az sem, hogy az MVM Rt. privatizációját jóval megelőzte az angol energiarendszer átfogó magánosítása. Minden jel szerint a magántőke megjelenése és a szabályozott versenyhelyzet kialakítása jelenleg ezekben a szektorokban több sikert ígér, mint amekkorát a tömegtermelésből adódó méretgazdaságosság (az *economy of scale*). A másik fontos tényező, amit a közszolgáltatók privatizációja kapcsán számításba kell venni az, hogy Magyarországnak általában nagy szüksége van friss tőkére a nyomasztó adósságterhei csökkentéséhez, valamint az itt működő közszolgáltatást végző vállalatok hatékonyságnövelő strukturális átalakulásához. Így a fentiekkel vitatkozó – többek között az osztrák, német, francia példákra joggal hivatkozó – állásfoglalás ellenére is indokoltnak és sikeresnek lehet minősíteni a magyar közszolgáltatások privatizációját. Nem a magántőkével szemben célszerű védekezni, hanem a piac állami szabályozásának továbbfejlesztésével kell biztosítani, hogy a gyors és sokszor nem elég jól előkészített privatizáció ne vezessen monopolpiacok kialakulásához, illetve a már megjelenő magántőke vagy a Magyarországon a magántőkével azonos módon viselkedő külföldi önkormányzati tőke ne legyen képes a természetes monopóliumból adódó előnyökkel a fogyasztók és az állampolgárok kárára visszaélni.

A magyar privatizáció sajátosságai közé tartozik az is, hogy ma már a bankrendszer nagy része magánkézben, sőt kb. 50 százaléka külföldi tulajdonban van (*Várhegyi [1997]*). A bankkonszolidáció és a privatizáció a bankokban végrehajtott tőkeemeléssel és a banktevékenységi szakismeret gyors ütemű növekedésével együtt jelentős segítséget nyújtott a válságba került gazdaság konszolidációjához, majd a tartós növekedés előfeltételeinek megerősítéséhez. A privatizált bankok között kibontakozó verseny pedig e pozitív hatást tovább erősítette. Ezen egyértelműen kedvező jelenségekkel szemben egyidejűleg egy ellentmondásosnak tűnő tendencia is kialakult. Az átalakulás során nagyon erős pozícióba került külföldi banktulajdonosokkal szemben sokakban nem kis ellenérzés alakult ki, ami közgazdaságilag a már ismertetett logikának megfelelően a bankok esetében sem látszik egyértelműen indokoltnak. Tudomásul kell venni, hogy a bankok magántulajdonosaira – az Állami Bankfelügyelet által is megkövetelt – gondos (*prudens*) magatartás jellemző. A túlzott kockázattal járó hitelkihelyezéstől való idegenkedés pedig kettős hatású. Egyrészt megerősíti a betétesek biztonságát, és így egyértelműen nemzetgazdasági szempontból hasznos, másrészt fékezi a nem megfelelő jelzálloggal rendelkező kockázatos – bár sokak szemében ígéretesnek tűnő – gazdasági műveletek finanszírozását. A gondos banki magatartásnak ez a második következménye kedvezőtlenül érint jó néhány vállalkozót. Ezt azonban nem szabad a privatizáció kedvezőtlen hatásának minősíteni, hanem elkerülhetetlen kísérőjelenségének, amit indokolt esetben – új iparágak és vállalatok, kisvállalkozások, kríziságazatok hitelezésekor – állami támogatással enyhíteni lehet.

Arra is feleletet kell keresnünk, hogy mi történt a privatizációs bevételekkel. Köztudott, hogy a privatizációs bevételek nagy része – az 1990–1997 közötti adatok szerint 76 százaléka, összesen 1020 milliárd forint – a költségvetésbe folyt be. Ez nyújtott fedezetet az államadósság GDP-hez viszonyított arányának 1995 utáni közel 20 százalékos csökkenéséhez, és az állami befektetések részleges finanszírozásához. A bevételek 9 százalékát fordították a privatizálásra kerülő és tartós állami tulajdonban lévő vállalatok

feljavítására, 7 százalékot pedig garanciális kifizetésekre, illetve az önkormányzatok és a törvények szerinti kifizetési kötelezettségek finanszírozására.

A privatizációs folyamat sajátosságainak elemzése kapcsán végül azzal is foglalkozni kell, hogy hatékonyak-e a magánkézbe jutott vállalatok. A tapasztalatok azt mutatják, hogy igen sok erőfeszítés történt a hatékonyság emelésére. Az egyértelmű siker azonban a rendelkezésre álló szórványos információk szerint csak a multinacionális befektetők tevékenysége kapcsán állapítható meg. A részben még állami tőkével működő vállalatok hatékonysági színvonala jelentősen szóródik.

5. táblázat

A részben állami tulajdonnal működő vállalatok eredménye 1996-ban

Tulajdoni részarány	Saját vagyon (millió forint)	Összes bevétel (millió forint)	Mérleg szerinti eredmény (millió forint)
Állami tőke > 50 százalék	7,8	680,3	-18,7
Állami tőke < 25 százalék	333,4	1193,1	-2,4
Külföldi tőke < 25 százalék	12,4	1104,9	-23,0
Külföldi tőke > 50 százalék	278,4	461,1	26,8

Forrás: Macher Ákos és Modla Ferenc számításai alapján.

Az 5. táblázatból látható, hogy azok az állami tulajdonnal működő vállalatok, amelyekben 1996-ban a külföldi tőke részesedése nagyobb volt, mint 50 százalék, pozitív mérleg szerinti eredményt értek el, amely megközelíti a saját vagyon 10 százalékát. Ugyanakkor a többi állami tőkével is működő vállalatcsoport együttes mérleg szerinti eredménye 1996-ban a nem kielégítő hatékonyság és a pénzügyi szabályozás kijátszásának hatására még negatív volt. Mindez arra utal, hogy kívánatos a privatizáció sürgős befejezése és szükség van a strukturális átalakulást ösztönző állami konjunktúrapolitikára.

Következtetések

A fentieket és a privatizációval kapcsolatos híreket és közvélemény-kutatási eredményeket összefoglalva három végkövetkeztetésre kell jutnunk.

1. A privatizációs feladat végrehajtása a befejezéshez közeledik, hiszen a privatizálásra felajánlott 1857 állami vállalatból csupán 354-nek a privatizációja nem kezdődött még meg. A vállalatok többsége már magánkézbe került, illetve a súlyosan veszteséges vállalatokat már felszámolták. Ennek és a zöldmezős magánberuházások hatására a bruttó társadalmi termék előállítását kb. 80 százalékban a privatizált és az újonnan alakult magántőke hozza létre.

A tőkehozadék maximalizálására törekvő privatizációs stratégia, és ezen belül a készpénzes változat előtérbe helyezése a megismert eredmények tükrében ma is indokoltnak látszik. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy ez a módszer is tökéletlen. A készpénzes privatizációt követően is kialakulhat számos olyan eset, amelyben az új tulajdonosok hozamnövelési ambíciói messze elmaradnak attól, amit a kapitalista piacgazdaságról szóló tankönyvek feltételeznek.

2. A privatizálás az itt is elemzett hiányosságok ellenére minden bizonnyal jelentősen hozzájárult a magyar gazdaság stabilizálódásához. A magántulajdon meghatározó szerepe nélkül ugyanis piacgazdaság nem működhet hatékonyan. Ezért indokoltnak tekinthetjük azt a törekvést, hogy az 1989-ben örökölt – lényegileg közvetlenül a kormány kezé-

ben tartott üzleti jellegű – gazdálkodást viszonylag gyorsan át kellett helyezni a magán-szférába. Tudomásul kell azonban venni, hogy – a befejezéshez közeledő privatizálás által létrehozott gazdasági előnyök ellenére – a társadalom jelentős része ellenérzéssel fogadja a magánosítást és az ezzel párhuzamosan kialakuló jövedelemdifferenciálódását. A kedvezőtlen jelenségek egy része elkerülhetetlen volt. Hiszen – mint a korábban kifejtettekből következik – nem igen képzelhető el igazságos privatizáció, és aligha lehet elkerülni az igazságosság ellen elkövetett vétkek gyanúját. A privatizáció átláthatósága és a társadalmi – ezen belül az országgyűlési – ellenőrzés érdekében mégis célszerű lett volna lényegesen nagyobb erőfeszítéseket tenni.

3. Számolnunk kell azzal is, hogy a privatizáció sikeres lezárásáig még több feladatot kell megoldani:

- a még nem privatizált, de erre a célra kijelölt állami vagyont el kell adni. Ennek során újból végig kell gondolni, hogy az ország üzleti tőkéjének milyen részét célszerű tartós állami tulajdonban tartani;

- az elmúlt évek tapasztalataiból okulva, meg kell szervezni a fennmaradt, időlegesen állami tulajdon eladásának és az állami tulajdon működtetésének társadalmilag ellenőrzött, racionális és célirányos formáit;

- tovább kell erősíteni a szabályozott versenyt a gazdaságban; végül, és nem utolsósorban
- olyan országos gazdaságpolitikát kell kialakítani, amely az egész gazdaság, és ezen belül a ma még nem hatékonyan működő privatizált tőke számára is megteremti a konjunktúrát.

Hivatkozások

- ASLUND, A. [1991a]: Principles of Privatization for formerly Socialist Countries. Working Paper No. 18, Stockholm Institute of Soviet and East European Economics.
- ASLUND, A. [1991b]: Principles of Privatization. Megjelent: *László Csaba* (szerk.): Systemic Change and Stabilization in Eastern Europe, Aldershot: Dartmouth.
- BIENER, H.–BISTER, O.–CERVENKA, B. [1993]: Die Privatisierung des Volkseigenes Vermögen. Köln.
- BODÓ PÉTER [1996]: Ügynökprobléma néhány aspektusa az átmeneti gazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, 4. sz.
- BORENSZTEIN, E.–KUMAR M. S. [1991]: Proposals for Privatization in Eastern Europe. IMF Staff Papers, Vol. 38, No. 2. (június), 300–326. o.
- CZUCZAI JENŐ [1994]: A magyar privatizáció alulnézetben. Cent könyvek, Budapest.
- GROSFELD, I. [1990]: Prospects for Privatization in Poland. *European Economy*, No. 43 (március), 139–150. o.
- HARE, P.–GROSFELD, I. [1991]: Privatization in Hungary, Poland and Czechoslovakia. Discussion Paper No. 544. (április), Centre for Economic Policy Research, London.
- JANACKOVA, S.–JANACEK, K. [1992]: Privatization Strategy in International Comparison. *Prague Economic Papers*, Vol. I, No. 1, 73–84. o.
- KLAUS, V. [1992]: Alternative Methods of Privatization. *Prague Economic Papers*, Vol. I, No.1. 55–72. o.
- KORNAI JÁNOS [1991]: A privatizáció elvei Kelet-Európában. *Közgazdasági Szemle*, 11. sz.
- LETWIN, O. [1988]: Privatizing the World. Cassel, London.
- MAJOR IVÁN [1993]: Privatization in Eastern Europe. Edward Elgar Publishing Limited, Aldershot, England.
- PATAKI ISTVÁN [1991]: Kelet-Németország. Megjelent: Privatizáció Kelet-Euróában. Atlantisz, Budapest.
- PIRIE, M. [1985]: Privatization in Theory and Practice. London.
- VÁRHEGYI ÉVA [1997]: A magyar bankrendszer privatizálása. *Közgazdaság*, 6. sz.
- VOSZKA ÉVA [1997]: Csontvázak a szekrényben. *Közgazdasági Szemle*, 5. sz.